

מכון התורה והארץ

תל אביב 17:24

ירושלים 17:09

באר שבע 17:27

כתב: יואל יעקבי

פרשת וארץ

פרשת השבוע בראי הארץ ומצוותיה

ב' אדר ב' תשע"ו | גיליון 52 | פרשת פקודי - גרסת הדפסה עמ' 1

אלה פקודי המשכן משכן העדות אשר פקד על פי משה עבודת הלויים ביד איתמר בן אהרן הכהן
(שמות ל"ח, כ"א)

פרשת פקודי: מקדש במצרים

העיסוק בבניית המשכן מזמן לנו עיסוק בספיחים פחות רצויים של עבודת הקודש. נלמד על בית חונוי שבמצרים, על ההיתר שמצא לעצמו חונוי במעשיו, ועל הסכנה הגדולה שבשררה שגרמה לכל הבלבול הזה. המשנה במסכת חלה המלמדת על חלות מאלכסנדריה, תלמד אותנו על דין תרומה הבאה מחוץ לארץ וגם תיקח אותנו לטיול סביב ארץ ישראל כדי להתחקות אחר מקומה של אלכסנדריה שבמשנה.

הקנאה והכבוד

סיפורו של 'בית חונוי', מקדש יהודי במצרים שפעל במקביל לבית המקדש השני בירושלים, לוט בערפל. כלומר המקדש עצמו דווקא נמצא כבר לפני למעלה ממאה שנה על ידי הארכיאולוג הנודע פלינדרס פיטרי, אולם המניעים שהובילו להקמתו אינם ברורים דיים. ברייתא המובאת בגמרא במסכת מנחות (קט ע"ב) מביאה מחלוקת בין ר' מאיר לר' יהודה. המחלוקת היא גם בפרטים של הסיפור ההיסטורי שהובילו לבריחתו של חונוי בנו של הכהן הגדול שמעון הצדיק וגם בבירור מהותו של המקדש, האם הקריבו בו לעבודת כוכבים או לשם שמים. פרשת פקודי, האחרונה מפרשיות בניין המשכן מתאימה כדי לדון בנושא זה, הנוגע בעבודת הקודש מכיוון לא רצוי. אנו נביא בעז"ה את הסיפור כפי שמביאו הרמב"ם בפירוש המשנה (מנחות יג י), על פי שיטתו של ר' יהודה.

שמעון הצדיק הניח בפטירתו שני בנים, שמעי הגדול וחונוי הקטן ממנו בשנתיים וחצי. מכיוון שחונוי היה בקי יותר בענייני העבודה מינה אותו אביו לכהן אחריו בכהונה הגדולה, אלא שחונוי העדיף לכבד את אחיו הגדול ומסר לו את התפקיד. בהמשך התחרט חונוי על אצילותו והחליט לחבל תחבולה כדי ששמעי אחיו יהרג והמשרה הנכבדה תחזור אליו. חונוי פנה לאחיו ואמר לו כי ברצונו ללמדו את סדר העבודה במקדש. הוא הליבש את שמעי בפריטי ביגוד ששימשו באותה תקופה נשים והביא אותו כך למזבח, לא כדי שיעבוד, שהרי חובה לעבוד בבגדי כהונה בלבד, אלא כדי להסביר לו כביכול על העבודה. במקביל פנה חונוי לקבוצת כוהנים וסיפק להם הסבר שבדה מליבו על הלבוש המוזר של אחיו. חונוי טען כי לאחיו יש מאהבת שהוא הבטיח לה כי ביום שיתמנה להיות כהן גדול הוא ילבש את בגדיה כדי להראות לה את גודל אהבתו אותה.

הכהנים שזעמו על חילול הקודש ביקשו להרוג את שמעי, אולם הוא ביקש מהם כי ימתינו עד שיספר להם את תחבולת אחיו. כעת פנה הזעם לכיוונו של חונוי, שהוא האחראי האמיתי לחילול המקדש. חונוי נמלט לבית המלך, אולם גם הוא לא הצליח להצילו מזעם ההמון, וחונוי נאלץ להימלט לאלכסנדריה שבמצרים, שם בנה בית בתבנית המקדש, הקים מזבח והקריב עליו קרבנות לה'.

מקדש חונוי – לשם שמים

כלומר שיטתו של ר' יהודה, בה אווז גם הרמב"ם, היא שעל אף שאסור היה לחונוי לעשות מה שעשה, שהרי מזמן הקמת המקדש בירושלים נאסרו הבמות ואסור להקריב קרבנות מחוץ למקדש (והעושה כן חייב כרת), הרי שהקרבנות היו לה' ולא לעבודה זרה (כפי שסובר לעומתו ר' מאיר). יתרה מזו, בהקמת מקדש חונוי נתקיימה נבואתו של ישעיהו הנביא (יט יט) המנבא הקמת מזבח לה' בארץ מצרים, ויש להניח כי חונוי הסתמך על פסוק זה במעשיו. הרמב"ם אף מוסיף שבפועל ה'קליינטים' של המקדש הזה לא היו יהודים, אלא מצרים, שלמדו מחונוי לעבוד את ה' ולהקריב לפניו קרבנות (ויש הסוברים שאם הכהן הקריב מחוץ למקדש עבור בני נח לא עבר על איסור ההקרבה מחוץ למקדש). יש להניח שאף פעולת 'זיכוי הרבים' הזו סיפקה עבור חונוי וממשיכיו היתר למעשיהם. יש המלמדים זכות על חונוי בכך שהוא סבר כדעת ר' יצחק בגמרא במגילה (י ע"א) שאחרי חורבן בית המקדש חזר ההיתר להקריב קרבנות בבמות. מהגמרא נראה כי ר' יצחק חזר בו, אולם יש התולים היתר הקרבה בבמה בזמן הזה במחלוקת תנאים האם קדושת המקדש קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא או שקדושת המקדש בטלה לאחר חורבנו. להלכה פסק הרמב"ם שהקדושה לא בטלה ומכאן ההגבלות על כניסה בטומאה למקומות המקודשים בהר הבית גם בימינו.

פרשת ווארען

פרשת השבוע בראי הארץ ומצוותיה

כתב: יואל יעקבי

ב' אדר ב' תשע"ו | גיליון 52 | פרשת פקודי - גרסת הדפסה עמ' 2

יאמרו הרואים "ראינו תרומה טמאה נאכלת". לשרוף אותה – גם אי אפשר, שהרי היא לא נטמאה בטמאה ניכרת וידועה אלא רק בטמאת ארץ העמים שאיננה ניכרת. פיתרון שלישי, להחזירה לחוץ לארץ (כי שם מותר לאכלה), גם כן אינו בא בחשבון, שהרי הרואה אינו יודע שזו תרומת חו"ל, והוא עלול לטעות ולחשוב שמותר להוציא תרומה מארץ ישראל לחו"ל, דבר שחכמים אסרו (כדי שלא תיטמא תרומה טהורה מארץ ישראל בטמאת ארץ העמים – פירוש משנה ראשונה שביעית ו ה). הפיתרון היחידי האפשרי הוא להניחה עד ערב פסח (כמו במקרה שלנו שמדובר בחלה שדינה כתרומה והיא חמץ), ואז ממילא יהיה צורך לשורפה, או אם נטמאה טמאה ידועה אחרת (רמב"ם בפירושו למשנה כאן וכן בהלכות תרומות ב יז). כך נהגו בחלות אלכסנדריה, והכוונה במילים "ולא קיבלו מהן" היא שקיבלו מהם והניחון לשורפן בערב פסח (משנה ראשונה).

אלכסנדריה של ארץ ישראל

פירוש מקורי מעניין הוא פירושו של בעל 'לחם שמים' המסביר כי אין הכוונה כאן לעיר המפורסמת במצרים, שאכן הייתה חו"ל גמור, והראיה לכך היא שאין הוא מזכירה בשם 'אלכסנדריה של מצרים' כפי שהיא מכונה בכל מקום בדברי חז"ל (כמו למשל בסיפור על הקמת בית חונוי שבראש דברינו), אלא לעיר אחרת "על שפת הים ומכיבוש ראשון היא". גם ר' שלמה מחלמא, בעל 'מרכבת המשנה', בספרו 'חוג הארץ' מזהה בפשטות (מבלי להזכיר קושיה זו) את אלכסנדריה שבמשנתנו בתחום ארץ ישראל (אם כי הוא מדבר על מקום "מנוספים למנשה למערב של אבל מחולה").

בספר ארץ ישראל ושכנותיה של הר"י הורביץ הוא מזהה, כמו 'לחם שמים', אלכסנדריה זו בתחום צור: "הוא המבצר שנקרא בימי הביניים אֶלְכְּסַנְדְּרוֹשְׁנָה או סְכַנְדְּלִיּוֹם והוא בין רס אל-אג'יין ובין רס אל-מושקח, בדרום צור. והיום נקרא כְּרֶבֶת אֶסְכַּנְדְּרוֹנָה". הר"ש סיריליאו מפרש פירוש נועז עוד יותר. הוא טוען (פירושו מובא במלאכת שלמה על המשנה) כי אכן הכוונה היא לאלכסנדריה של מצרים, אלא שנחל מצרים המשמש כגבול ארץ ישראל מתחיל ממנה, ולכן היא בתוך תחומי ארץ ישראל (עולי מצרים אך לא עולי בבל). זהו פירוש חדשני, כי גם הפירוש המרחיב לגבולות ארץ ישראל רואה רק בזרוע המזרחית של הנילוס, שכבר איננה קיימת היום ושעברה בסמוך לפלוסיום שבצפון מערב סיני, את 'נחל מצרים' של גבול ארץ ישראל ולא את אחת הזרועות המערביות שעליהן יושבת אלכסנדריה העיר השנייה בגודלה ובחשיבותה במצרים, השוכנת לחוף הים התיכון, ושהייתה בה בעת העתיקה קהילה יהודית גדולה מאוד.

בכל אופן, היתר זה אינו נוגע לזמנו של חונוי שחי בזמן שבית המקדש עמד על תילו, אלא רק לשנים האחרונות לקיומו של המקדש שהקים. שלוש שנים אחרי חורבן בית המקדש שלח טיטוס איגרת למצרים שבה הוא מורה להחריב את מקדש חונוי בגלל הסיקריקים (הקנאים הקיצונים) שהגיעו למצרים מה שעורר חשש שימרידו את הציבור היהודי הגדול שישב במצרים נגד הרומאים סביב המקדש הזה.

לא נעסוק כאן בהשוואה בין גרסת סיפור הקמת מקדש חונוי המופיעה בברייטא בגמרא במנחות לבין זו המופיעה אצל יוסף בן מתתיהו, אולם מעניין לציין כי מקדש זה לא היה משמעותי אפילו בעיני יהודי מצרים. הראיה לכך היא התעלמותם של יהודי מצרים מקיומו. המלומד היהודי הנודע, פילון האלכסנדרוני, אינו מזכיר בכתביו מקדש זה. יש לציין כי המקדש שנמצא אינו באלכסנדריה אלא בקרבת העיר הליו פוליס. יתכן וחז"ל קראו לריכוז היהודי במצרים (או לפחות בצפון מצרים) בשם הכללי 'אלכסנדריה של מצרים'.

הסכנה שבשררה

אולם אחרי הכל, ברור שסיפור מקדש חונוי הוא סטייה חמורה מהקו הברור של עבודת הקודש היהודית. עצם הקמת מקדש בארץ העמים הטמאה, ועוד במצרים שנחשבת כטמאה באופן מיוחד, וכל זאת במקביל למקדש בירושלים, יוצר עיוות זועק מאוד, והשאלה הנשאלת היא: כיצד אדם שנבחר על ידי שמעון הצדיק. כשחז"ל מספרים סיפור זה הם לא נשארים בדיון ההלכתי אלא מפיקים ממנו גם תובנה מוסרית: "וכששמעו חכמים בדבר אמרו: ומה זה שברח ממנה (חונוי) שברח מהשררה וויתר עליה בתחילה לאחיו הגדול) כך (הגיע לעיוות גדול כל כך), המבקש לירד לה על אחת כמה וכמה (שסכנתו ליפול גדולה)".

אלכסנדריה שבדרום ובצפון

אנשי אלכסנדריה הביאו חליתיהן מאלכסנדריה ולא קיבלו מהן (חלה ד י)

הבעיה בתרומת חו"ל שבאה לארץ

במקומות מסוימים בחוץ לארץ שסביב ארץ ישראל (בבל, מצרים עמון ומואב) תיקנו חכמים להפריש תרומות ומעשרות. למרות האמור, חז"ל אסרו להביא תרומה זו לארץ, שמא יתפתו הכהנים לצאת לחו"ל וייטמאו בטמאת ארץ העמים (רדב"ז בשם הירושלמי). טמאת ארץ העמים היא טמאה מדרבנן שחז"ל גזרו על עפר חוץ לארץ בגלל חוסר הקפדת יושבי חו"ל על קבורה במקום מסודר ומובחן, מה שיצר חשש של הימצאות חלקים קטנים של עצמות אדם בעפרה (פירוש המשנה לרמב"ם אהלות ב ג). תרומת חו"ל שהגיעה לארץ יוצרת בעיה בהתנהלות איתה. לאכול אותה אי אפשר, שהרי היא הגיעה מחו"ל שחז"ל גזרו עליה טמאה ולכן זו תרומה טמאה שדינה להישרף. חכמים אסרו גם לאכלה שלא